

УДК 373.2.037.1(091)(477)

АНАЛІЗ ЗАВДАНЬ І ЗМІСТУ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ У СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Гаращенко Л. В.

У статті представлено вивчення історичного досвіду програмового забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми для виокремлення найбільш оптимальних орієнтирів розвитку дошкільної освіти. Показано, що використання результатів вивчення історичного досвіду програмового забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми уможливило підвищення якості професійної підготовки фахівця. Результати дослідження можуть бути затребуваними під час розроблення програм навчання і виховання дітей.

Ключові слова: програми навчання та виховання, фізкультурно-оздоровча робота, діти дошкільного віку, здоров'язбережувальна компетентність.

В статье представлено изучение исторического опыта программного обеспечения физкультурно-оздоровительной работы с детьми для определения оптимальных ориентиров развития дошкольного образования. Показано, что использование результатов изучения исторического опыта программного обеспечения физкультурно-оздоровительной работы с детьми повышает качество профессиональной подготовки специалистов. Результаты исследования могут быть использованы в разработке программ обучения и воспитания детей.

Ключевые слова: программы обучения и воспитания, физкультурно-оздоровительная работа, дети дошкольного возраста, здоровьесберегающая компетентность.

The article presents a study of historical experience in physical culture and health promotion work with children with the aim of identifying optimal guidelines for the development of preschool education. It has been shown, that using the results of research on programs of physical culture and health promotion work with children makes it possible to enhance the quality of professional preparation of specialists. The research results can be used in designing programs of teaching and upbringing of children.

Key words: programs of teaching and upbringing, physical culture and health promotion work, children of preschool age, health protection competence.

Вагомим підґрунтям у розвитку системи фізичного виховання дітей дошкільного віку є створення програмово-методичних документів із дошкільної освіти, у яких визначено завдання, зміст роботи з фізичного виховання дітей кожної вікової групи, комплекс адекватних засобів, принципова послідовність їх використання. Ефективність організації фізкультурно-оздоровчої роботи та здоров'язбережувальної діяльності дошкільних навчальних закладів визначається змістом та якістю освітніх програм для дітей.

Аналіз актуальних досліджень. Розглядаючи динаміку програмового забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми, ми спиралися на рекомендації щодо експертизи освітніх програм для дошкільних навчальних закладів, дане сучасними дослідниками (Г. Беленька, О. Богиніч, Е. Вільчковський, Н. Гавриш, Н. Денисенко, О. Кононко, Т. Піроженко та ін.) [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Аналіз результатів наукових пошуків засвідчує, що автори наголошують на визначенні в освітній програмі нормативних орієнтирів творчої діяльності вихователя, відображенні наукової, методологічної і світоглядної спрямованості змісту освіти, фіксуванні такого змісту за декількома (комплексна програма) чи одним (спеціалізована, парціальна) напрямками розвитку особистості дитини. Саме тому **метою** нашої статті стало вивчення історичного досвіду програмового забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми для виокремлення найбільш оптимальних орієнтирів розвитку дошкільної освіти. **Основні завдання** нашого дослідження:

- здійснення ретроспективного аналізу програм навчання і виховання дітей (розділ "Фізичне виховання");
- встановлення факторів впливу на особливості змістового наповнення розділу "Фізичне виховання".

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, систематизація наукових даних з метою визначення теоретичного й практичного розв'язання проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ставлячи перед собою завдання здійснити ретроспективний аналіз програм навчання і виховання дітей дошкільного віку (розділ "Фізичне виховання"), вважаємо за доцільне керуватися критеріями змістового наповнення цього розділу програм, розробленими сучасними дослідниками (О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Кожухова, Е. Степаненкова, В. Шебеко, В. Шишкіна та ін.):

- відповідність програмових вимог віковим особливостям дошкільників; досягнення повноцінного фізичного, психічного здоров'я та емоційного благополуччя дошкільників під час реалізації програми;
- створення соціального та предметного середовища для різних видів діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- обов'язкове проведення усіх процесів життєдіяльності з урахуванням дотримання необхідних психолого-педагогічних та гігієнічних вимог, кліматичних та географічних умов, особливостей розвитку та здоров'я дітей;
- різноманітність структури, змісту, методик проведення занять; варіювання їх тривалості з урахуванням завдань, віку дітей; доцільне чергування різних видів діяльності; використання різноманітних форм активного відпочинку;
- забезпечення ефективних шляхів та засобів удосконалення рухової сфери дітей на основі формування у них потреби в рухах;
- використання традиційних та нетрадиційних форм фізкультурно-оздоровчої роботи;
- використання найбільш ефективних форм роботи з дітьми, спрямованих на створення сприятливого емоційно-психологічного клімату у групі та дошкільному навчальному закладі;
- створення комфортного соціального середовища, що передбачає гуманізацію форм і стилю спілкування між вихователем і дитиною (повага дитячої особистості, взаєморозуміння, співробітництво з дитиною, урахування її інтересів і бажань, доброзичливість) [2; 3; 7; 8].

Зміст дошкільної освіти в Україні у перші роки незалежності визначався низкою державних актів і розвивався відповідно до визначення нових концептуальних засад і стандартів. Уперше були створені альтернативні програми з новими оригінальними ідеями та змістовим наповненням для дошкільних закладів. У програмі "Малятко" (1991) вперше з'явився розділ "Виховуємо здорову дитину". Цей факт підкреслює пріоритетність фізичного виховання дітей дошкільного віку. З метою актуалізації та вирішення завдань охорони життя та здоров'я автори програми пропонують в усіх вікових групах проведення щоденних занять з фізичної культури, плавання у басейні тощо. Загальнорозвивальні вправи, основні рухи, рухливі ігри та інші засоби фізичного виховання дітей підібрані з урахуванням вікових особливостей. У кінці розділу подано "Показники засвоєння змісту", що давало можливість вихователям проектувати фізкультурно-оздоровчу роботу з дітьми та обумовлювало її оптимізацію.

Заслугує на увагу і програма "Дитина в дошкільні роки" (1991). Зміст і методика фізичного розвитку та виховання дітей дошкільного віку відображені у розділі "Здорова дитина – здорове суспільство". Запропоновані авторами показники фізичного розвитку є орієнтирами та індикаторами здоров'я дитини. Програму вирізняє доцільно поданий у таблицях розпорядок дня для кожної вікової групи. Показовим у контексті нашого дослідження є той факт, що враховуються різні категорії дітей: практично здорові, частохворючі, ослаблені, з різним терміном перебування у дитячому садку тощо. Дана програма вирізнялася енциклопедичністю викладу матеріалу, в якому прописані методичні рекомендації щодо культурно-гігієнічних навичок, загартування, створення умов для розвитку рухів, представлено різноманітні моделі

фізичного виховання. Варто зазначити, що цей варіант програми був суттєво доопрацьований та опублікований у 2004 р.

Фактично ідентичним щодо змістового наповнення у контексті фізичного виховання програми "Малятко" є виклад матеріалу в програмі "Дитина" (1993). Запропонована назва розділу "Зростаємо дужими" характеризувалася емоційною насиченістю та орієнтуванням більшою мірою на дітей як суб'єктів освітнього процесу.

Аналіз програм "Малятко" (1991), "Дитина в дошкільні роки" (1991), "Дитина" (1993) дозволив зробити висновок, що задекларовані у них підходи щодо організації фізичного виховання у дошкільному закладі мали майже ідентичне змістове наповнення, оскільки авторами розділів "Виховуємо здорову дитину" (програма "Малятко"), "Зростаємо дужими" (програма "Дитина"), "Фізичний розвиток. Здоровий малюк" ("Дитина в дошкільні роки") були О. Богініч та Е. Вільчковський. Усі розділи відповідали певним критеріям: урахування вікових особливостей дітей; обов'язкове проведення усіх режимних моментів; реалізація завдань фізичного виховання на спеціальних заняттях та у повсякденному житті; використання традиційних і нетрадиційних форм роботи; дотримання гігієнічних вимог. Відмінність полягає лише у структурі матеріалу, що зумовлено концепцією написання кожної програми. Вагомість та значущість означених програм у контексті фізичного виховання дітей дошкільного віку полягає у тому, що в них повноцінно представлені засоби фізичного виховання та спрямовано практиків на обов'язковість урахування стану здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості дітей. Заслужує на увагу той факт, що в усіх цих програмах у контексті фізичного виховання детально висвітлені оздоровчі, освітні, виховні завдання, завдання формування рухових умінь та навичок, представлено перелік основних рухів, загальноорозвивальних вправ, вправ спортивного характеру, рухливих ігор, ігор з елементами спорту. Передбачено послідовне формування у дітей системи рухових умінь та навичок і пов'язаних із ними фізичних якостей.

Яскравим прикладом регіональних програм була програма "Українське дошкільня" (1999). Оздоровча спрямованість програми зумовлена підсиленням вимог щодо необхідності формування правильної постави у дітей, загартування організму, виховання інтересу до активної рухової діяльності та формування потреби у систематичних заняттях фізичними вправами.

Вивчення й аналіз комплексних програм у контексті фізичного виховання дітей дошкільного віку дозволили стверджувати: а) всі вони орієнтовані на виховання і навчання здорових дітей; б) відсутність програм і методичних рекомендацій у контексті фізичного виховання для дітей другої і третьої груп здоров'я.

В умовах поліпрограманого простору з'явилися спеціалізовані програми з фізичної культури для дошкільних закладів. У 1997 р. вийшла програма з фізичного виховання "Будь здоровим, малюк!" для дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату (укладачі: Е. Вільчковський та Н. Денисенко). В основу змісту цієї програми покладена програма "Малятко", проте відмінність полягала в урахуванні особливостей стану та функціональних можливостей організму дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Відзначимо як позитивне схематичне зображення усіх форм роботи з фізичного виховання дошкільників із орієнтовно визначеними дозуваннями, тривалістю, місцем у розпорядку дня тощо. Авторами вперше було виокремлено розділ "Охорона життя та зміцнення здоров'я дітей", що передбачав рекомендації щодо проведення загартування із використанням природних факторів; організації фізкультурно-оздоровчої роботи; формування культурно-гігієнічних навичок. Визначальною стала позиція науковців щодо використання усіх режимних процесів у формуванні навичок правильної постави – це систематичне привчання правильно сидіти, стояти, ходити, бігати. Програма містила перелік вправ для корекції порушень постави та для профілактики плоскостопості, перелік фізкультурного обладнання. Зазначена програма вирізнялася чіткістю, лаконічністю та науковістю. Структура і зміст програми зручні у використанні практиками, а сучасні вимоги до здійснення здоров'язбережувальної діяльності роблять програму актуальною для використання і на теренах сучасної практики дошкільної освіти.

В умовах варіативності освіти Е. Вільчковським була створена Програма для батьків та вихователів дошкільних закладів "Фізична культура від народження до трьох років" (1997). Цінність її у тому, що автором для кожної вікової групи рекомендовано режими дня для дітей першого, другого, третього років, на які можуть орієн-

туватися батьки, пристосовуючись до своїх побутових умов, вихователі дошкільних навчальних закладів.

Співзвучною за своїми ідеями із вищезначеними програмами була "Програма з фізичної культури для дошкільних закладів фізкультурно-оздоровчого напрямку" Е. Вільчковського (1998). Особливою відмінністю цієї програми стало тлумачення фізичного виховання дітей дошкільного віку як дієвого засобу збереження, зміцнення та формування здоров'я дітей, а дошкільний вік – важливим періодом життя, коли закладаються основи фізичного і психічного здоров'я, на базі яких відбувається всебічний розвиток особистості.

Одним із пріоритетних напрямів авторської програми Л. Блудової "Створення умов природного розвитку дітей у системі дошкільного виховання" (1992) був розвиток саморегуляції дітей через спілкування з природою та природне оздоровлення. Варто зазначити, що ця програма не є досконалою, адже задекларовані у ній умови функціонування дошкільного навчального закладу дещо ідеалізовані, а вправління в основних рухах вимагало певної підготовки та постійного супроводу педагога. Під сумнів можна поставити і диференціацію проведення занять з фізичної культури щодо дітей дошкільного віку тренером чоловічої та жіночої статі. Особливістю цієї програми стала перша спроба протиставлення традиційній системі суспільного виховання дитини – максимальне використання природних умов (повітря, сонця, води, снігу), а також споживання рослинної їжі.

У ході наукового пошуку встановлено, що варіативність підходу до здійснення фізичного виховання, як і інших видів виховання, допустимі як умови наявності базового компонента (стандартизації дошкільної освіти), що мають забезпечити основу становлення і розвитку особистості дитини, наступність переходу до інших вікових періодів життєдіяльності дитини. Це спричинило розроблення Базового компонента дошкільної освіти в Україні (1998).

Відповідно до концептуальних засад Базового компонента дошкільної освіти в Україні (1998) колектив авторів під керівництвом О. Кононко створив програму розвитку та виховання дитини раннього віку "Зернятко" (2004). Основним у програмі є поняття компетентності, що передбачає орієнтацію на здоровий спосіб життя. Змістове наповнення програми чітко структуроване: вікові можливості – зміст розвитку особистості – завдання – організація життєдіяльності – показники розвитку. Автори виокремлюють основні структурні компоненти фізичного розвитку дитини: стан здоров'я, розвиток рухів, культура харчової поведінки, гігієнічні навички та навички безпечної життєдіяльності. Продовження позицій даної програми знаходимо у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі" (2008). Вона принципово відмінна від типових програм та передбачає ґрунтовну і глибинну підготовку вихователя дітей дошкільного віку з психології. Авторами програми започатковано цілісний та ціннісний підхід до формування дитячої особистості, для реалізації якого виокремлено лінії розвитку дошкільника, серед яких є і фізична. Проте деталізувати зміст програми за звичними складовими виховання дитини, зокрема і фізичною складовою, досить складно. Практика функціонування даної програми свідчить про значні труднощі у її реалізації в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів, що пов'язані, у першу чергу, з плануванням роботи з дітьми молодшої, середньої та старшої груп, оскільки зміст роботи у програмі спрямований на дітей молодшого та старшого дошкільного віку.

Позиція авторів програми "Я у Світі" знайшла своє віддзеркалення у програмі навчання і виховання для дітей старшого дошкільного віку "Впевнений старт" (2011). Структура програмового змісту відповідає традиційному підходові щодо програмового забезпечення розділу "Фізичне виховання", а наявність у його назві терміну "розвиток" спрямовує освітній процес на результативність. Позитивним виділяємо обґрунтування авторами необхідності ознайомлення дітей із правилами охорони зору, слуху, постави, шкіри та інших органів, формування уявлення про ознаки здоров'я і хвороби та шляхи їх запобігання, залежність повноцінного життя від стану власного здоров'я, усвідомлення, що здоровий спосіб життя та безпечна поведінка є джерелом зміцнення здоров'я і запобігання хворобам тощо.

Інтегративні процеси в Україні відкрили простір для функціонування у системі дошкільної освіти адаптованих зарубіжних програм навчання і виховання дітей. Зокрема, у рамках національного проекту "Stepbystep" за сприяння фонду "Відроджен-

ня" було започатковано створення цілісної програми навчання і виховання дітей "Перші кроки в Україні", розробленої творчим колективом кафедри дошкільної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Ця програма нетрадиційна за змістом і формою побудови та розрахована на вихователів і батьків. У контексті теми нами проаналізована одна із частин вищеозначеної програми – "Природа і рух" авторів О. Богініч та Г. Беленької (2003).

Відзначаємо, що особливість програми полягає у її спрямуванні на індивідуальні досягнення кожної дитини, тобто зміст засобів фізичного виховання у кожному віковому періоді розміщено на трьох сходинках, цими засобами дитина оволодіває у властивому їй темпі, залежно від уподобань, можливостей та особистісних досягнень. Такий підхід реалізовано у програмі вперше. У розділі "Дитина та її руховий досвід" (автор О. Богініч) зміст рухової діяльності дошкільників поєднується із методичними рекомендаціями щодо його реалізації. Першочерговим завданням автор визначає зміцнення здоров'я дітей, забезпечення якого можливе за рахунок оптимальної рухової активності. Імпонує позиція автора щодо ознайомлення дітей з традиціями та звичаями українського народу, що пов'язані з руховим досвідом. Заслужують на увагу запропоновані О. Богініч рекомендації щодо обладнання рухового центру, урахування місцевого компонента, орієнтування на індивідуальний підхід у засвоєнні дитиною рухового досвіду. Питомої ваги автор надає використанню природного довкілля у формуванні рухової активності: щоденне перебування на свіжому повітрі, пішохідні переходи, організація рухливих ігор, вправління в основних рухах та вправах спортивного характеру із залученням об'єктів природи тощо.

Уперше в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти як державному стандарті дошкільної освіти в Україні (2012) результати освітньої роботи знаходять відображення у показниках виявлення фізичної, емоційно-ціннісної, здоров'язберезувальної компетентності. У руслі вимог Базового компонента створено оновлену програму "Дитина" (2012), у якій структура розділу "Фізичне виховання" є досить традиційною та спорідненою з попередніми виданнями. Однак погіршення стану здоров'я дітей як одна з проблем сучасності, інтелектуалізація змісту дошкільної освіти, безсистемність і недоцільність запровадження інновацій в освітній процес дошкільних навчальних закладів спонукала авторів до розробки рекомендацій щодо формування здорової та фізично розвинутої особистості.

У зв'язку з цим в оновленій програмі "Дитина" (2012) з'явився новий підрозділ "Здоров'язберезувальна діяльність". Автори пропонують обґрунтовано включати оздоровчі технології у систему фізичного виховання та оздоровлення дітей на основі виваженого наукового підходу та даних практичної апробації щодо доцільності застосування усіяких новомодних, але подекуди абсолютно неправомірних, а іноді й шкідливих для здоров'я дітей сеансів ароматерапії на тлі загострення алергічних реакцій дітей дошкільного віку, неконтрольованого використання фіточаїв, захоплення нетрадиційними формами роботи з фізичного виховання на тлі нівелювання традиційних занять з фізичного виховання тощо.

Вивчення та аналіз сучасних програм дозволив виділити загальні тенденції здоров'язберезувального фізичного виховання дітей: особистість дитини розглядається як центральна фігура в освітньому процесі; здоров'я дитини як збереження стійкої життєздатності і життєдіяльності організму в конкретних умовах соціального та екологічного середовища розглядається як умова повноцінного фізичного і психічного розвитку; технологізація фізичного виховання як інноваційний шлях у забезпеченні здоров'язберезувального характеру освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах; визначення діяльнісно-компетентнісного підходу як базисної основи здоров'язберезувальної діяльності у дошкільних навчальних закладах; відповідність застосування методичного інструментарію фізкультурно-оздоровчої роботи психологічним особливостям дітей та специфіці їхнього розвитку в різні періоди дошкільного дитинства.

Висновки. Вивчення та аналіз програм навчання і виховання дітей (розділ "Фізичне виховання") засвідчує, що фізичне виховання уперше набуває здоров'язберезувального характеру. У межах гуманістичного виховання, реалій динамічного життя, утвердження нової системи цінностей, законодавчо-правової основи, наукових пошуків та практикологічних підходів до його реалізації здоров'язбереження у фізичному вихованні дітей дошкільного віку набуло стратегічної спрямованості.

Розглянута проблема потребує подальших наукових розвідок, спрямованих на вивчення закономірностей та особливостей ефективного використання здоров'яз-збережувальних технологій у системі фізичного виховання дітей.

Література

1. Богініч О. Пріоритети у сфері фізичного розвитку дитини дошкільного віку / Ольга Богініч // Оптимізація фізичного розвитку дитини у вітчизняній системі освіти : монографія / Е. Вільчковський, Н. Денисенко, А. Цьось та ін. – Запоріжжя : ЗОІППО, 2010. – С. 124–148.
2. Богініч О. Здоров'я та фізичний розвиток дитини: реалізація завдань освітньої лінії "Особистість дитини" / Ольга Богініч // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 3–7.
3. Вільчковський Е. Насамперед – фізичний гарт / Е. Вільчковський, Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 1996. – № 5. – С. 10–11.
4. Гавриш Н. Відійти від подвійних стандартів / Наталія Гавриш // Дошкільне виховання. – 2013. – № 7. – С. 11–17.
5. Кононко О. Щоб у житті не заблукали: головне завдання виховання / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2012. – № 2. – С. 5–10.
6. Піроженко Т. Життєздатність дитини як цікава та змістовна подія / Тамара Піроженко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 6–8.
7. Шебеко В. Формирование личностной физической культуры в дошкольном возрасте / Вадим Шебеко // Пед. образование и наука. – 2009. – № 6. – С. 49–55.
8. Шишкина В. А. Физическое воспитание дошкольников : пособие для педагогов и руководителей учреждений, обеспечивающих получение дошк. образования / Валентина Андриановна Шишкина. – Мн. : Зорны верасень, 2007. – 160 с.